

УДК 94 (477) 092

Олег Єгрешій

*Інститут історії, політології та міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника,
Інститут історії Церкви Івано-Франківського
богословського університету імені Св. Івана Золотоустого*

Між орієнталізмом і окциденталізмом: владика М. Чарнецький між двома «світами» греко-католицизму міжвоєнної доби

Автор наукової статті намагається з'ясувати місце єпископа Миколая Чарнецького в умовах обрядової дискусії в Греко-католицькій Церкві міжвоєнної доби. Єпископ М. Чарнецький був орієнталістом.

Ключові слова: *Єпископ Миколай Чарнецький, орієнталізм, окциденталізм, митрополит А. Шептицький, єпископ Г. Хомишин, Станіславів, Волинь.*

Історична біографістика як напрям історичних досліджень тільки на першій, «побіжний» погляд може видаватися порівняно легкою при опрацюванні. Насправді ж, аби випукло зрозуміти історичну людину, необхідно глибоко проаналізувати епоху, в умовах якої розвивалося її життя, адже людина формується в умовах певної «часової кон'юнктури», ментальності, етосу окремо взятої епохи. Ці сентенції, певна річ, є засадничими для історичної біографістики.

Особа блаженного владика Миколая Чарнецького і відома, і невідома водночас. «На слуху» М. Чарнецький як чудотворець, молільник, душпастир. Між тим, його суспільно-політичні погляди, місце владика в умовах Другої Речі Посполитої залишаються свого роду «за лашунками». Уважаємо, що одним із найактуальніших питань є питання місця Миколая Чарнецького в час обрядової дискусії в Галичині 1920–1930-х рр. Адже будучи вихідцем і вихованцем Станіславівської єпархії, де виразними в умовах єпископства Г. Хомишина були окцидентальні (прозахідні) погляди, так би мовити «пік» релігійно-церковної діяльності М. Чарнецького припадає на працю на Волині, зі своїм культурно-ментальним переважно орієнтальним (просхідним) світом, історією, традиціями. Актуально з'ясувати позицію блаженного Миколая Чарнецького у час обрядово-ідеологічних дискусій міжвоєнної доби.

Історичний період Першої світової війни (1914–1918 рр.) прийнято уважати «цивілізаційним зламом». Не випадково, що, хронологічною межею між модерном і постмодерном виступає саме цей відрізок, з його кардинальними цивілізаційними змінами. Взамін абсолютних монархій, імперій, «на масовому рівні» утверджувалися республіки, на політичних картах з'являлися нові національні держави, в яких все частіше усталювалися демократичні режими, з'являлися національні парламенти, різноманітні свободи, права. На «цивілізаційному рівні» таких новацій в умовах ХІХ століття не спостерігалось.

Водночас, для жрецького прошарку (Церкви) це був період «подвійних викликів». Адже історично на різних континентах Церква

(до епохальних змін Першої світової війни) була дуже тісно пов'язаною з монархією (варто згадати відомий постулат – «Вся влада від Бога»). Церква (і Православна, і Римо-католицька, і Греко-католицька) до зазначеного «цивілізаційного зламу» була по суті своєрідним суспільним монополістом, відіграла домінуючу роль в суспільно-політичному, громадсько-культурному житті народів. Духовенство упродовж XIX ст. було ініціатором творення низки просвітницьких установ, громадських організацій, часто йшло «в авангарді» політичного руху бездержавних народів. На зламі XX ст. ситуація почала змінюватися у бік «деклерикалізації», проводирями національних рухів стали світські політичні діячі, партії. Програми окремих з них часом не гребували й антиклерикальними секуляризаційними гаслами.

Відтак Церква опинилася в нових суспільно-політичних реаліях, постали нові цивілізаційні виклики, відповіді на які слід було давати неминуче. За означених обставин цими викликами постали ліберальні, соціалістичні, а, нерідко, і націоналістичні ідеї, які вважалися модерністськими, «бунтарськими», такими, що посягають на усталений тисячоліттями суспільний порядок, соціальну ієрархію, у якій жрецтво (Церква) завжди відіграло провідну роль, знаходилося на домінуючих позиціях. Адже історично (і державно-політично, і суспільно) цивілізація була побудована, свого роду, «по вертикалі».

Необхідно зазначити, що спроба українського народу здобути незалежність і побудувати демократичну державу впродовж 1917 – 1921 рр. завершилася невдачею. Після падіння ЗУНР українсько-польське протиборство у Галичині внаслідок невирішеності українського питання і шовіністичної політики польських урядів набуло особливої гостроти. До того ж, на схід від польського кордону постав Радянський Союз – держава з партійно-тоталітарним ладом, яка не визнавала примату релігійних цінностей у суспільстві.

Сукупність вищенаведених факторів, безумовно, відобразилася на діяльності вищого духовенства ГКЦ, що мало помітний вплив на суспільно-політичне і культурно-просвітницьке життя Західної України кінця XIX – першої половини XX ст. Великі зміни в соціальній структурі галицько-українського руху змінили статус духовенства, яке попервах було майже виключно провідником національного відродження, а на зламі століть поступилося цією роллю світській інтелігенції, яка нерідко обстоювала антиклерикальні настрої. Завдяки старанням галицького митрополита Андрея Шептицького, Церква замість старої ролі національного провідника почала виступати в новій іпостасі – як духовний і моральний авторитет українського суспільства¹.

Разом з тим, за означених цивілізаційних і суспільно-політичних реалій в Греко-католицькій Церкві поступово почали викристалізовуватися дві позиції. Більшість духовенства поділяла думку митрополита А.Шептицького – максимально «адаптуватися» до нових цивілізаційних суспільно-політичних реалій, органічно влитися в контекст нової доби, підтримувати світські національно-патріотичні інституції.

¹ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006.

Станиславівський єпископ Г. Хомишин репрезентував більш консервативне ультрамонтанське крило, яке з огляду на певні секуляризаційні тенденції в суспільному середовищі, зростання у світських організаціях антицерковних настроїв прагнуло мінімізувати співпрацю з ними. У цих умовах єпископ ще в австрійський період виступив з ідеєю створення клерикального культурно-просвітницького товариства, намагався запровадити celibat для духовенства Станиславівської єпархії. Показовою в цьому плані була співпраця Г. Хомишина зі створеною 1911 р. Християнсько-суспільною партією, яка ставила за мету підвищити роль Греко-католицької Церкви в умовах знецінення християнських норм та ідеалів.

Важливе значення для формування окцидентальних релігійних переконань станиславівського владики (виступав за зближення Греко-католицької Церкви з Римо-католицькою) мало його навчання у Відні протягом 1893 – 1899 рр. на богословських студіях “Августінеум”, де ієрарх ближче ознайомився зі специфікою роботи римо-католицьких священників, вивчив ціннісну орієнтацію Західної Церкви. Внаслідок поширення у Галичині москвофільських впливів, з їхньою проросійською, а отже, антикатолицькою орієнтацією окцидентальні релігійні погляди владики «політизувалися»².

Спроба запровадження Г. Хомишином 1916 р. григоріанського календаря замість юліанського мала суспільно-політичний підтекст. Єпископ намагався з релігійного боку наблизити галицьких українців до західноєвропейських культурних цінностей і водночас віддалити від російських впливів. Незважаючи на часткову підтримку австрійської влади і польської адміністрації, проект Г. Хомишина не був сприйнятий галицько-українським суспільством. У період загострення українсько-польського протистояння на початку ХХ ст. прозахідні релігійні погляди владики створили Г. Хомишину репутацію пропольського діяча.

Водночас, наприкінці Першої світової війни, в умовах розпаду Австро-Угорської імперії і створення в Центрально-Східній Європі нових національних держав в Галичині значно загострилася етнополітична ситуація. Греко-католицька Церква підтримала проголошення Західно-Української Народної Республіки, державотворчі процеси в краї, засудила антиукраїнську спрямованість політики уряду відновленої польської держави. Однак, польські урядові кола прагнули використати окцидентальну релігійну орієнтацію Г. Хомишина, його опозиційне становище в українському суспільстві Галичини. Вони намагалися протиставити станиславівського владику митрополитові Андрею Шептицькому, який мав великий авторитет серед галицьких українців, а отже ослабити роль ГКЦ в національно-визвольному русі.

Між тим, збройне протистояння в Східній Галичині яке набуло виразного релігійного забарвлення в зв'язку з приналежністю ворогуючих сторін до різних церков та обрядів, викликало серйозне занепокоєння Римської курії. У роки понтифікату Бенедикта XV (кардинала Джакомо делла К'еза) упродовж 1914 – 1922 рр. характерною була активізація східного напрямку діяльності Римської курії, про яку свідчили ряд заходів тієї хронологічної пори – заснування Конгрегації для Східних Церков,

² Там само.

Папського Східного Інституту тощо. У нових зовнішньополітичних умовах присутність Апостольської Столиці в центрально-східній частині Європи виражала необхідність запевнити для Католицької Церкви нові та зміцнити вже здобуті позиції. Звісно ж, що східний напрямок зовнішньополітичної діяльності Римського престолу зазнав суттєвих змін, зумовлених розпадом двох імперій – Російської і Австрійської. Основною метою східного напрямку діяльності Апостольської Столиці в роки понтифікату папи Бенедикта XV було повернення православного населення колишньої Російської імперії (передусім Волині) до єдності з Римським престолом. У Римі поклали надію на місійну діяльність на просторах колишньої імперії Романових польського католицького та українського греко-католицького духовенства. З огляду на це збройний конфлікт у Східній Галичині між українцями і поляками був небажаним для Апольського Престолу.

Утім, на думку львівської дослідниці Ліліани Гентош, станом на 1917 р. Римська столиця ще не мала якогось конкретного плану дій, але вже існували дві концепції щодо довготермінової місійної діяльності на території українських і білоруських земель Російської імперії. Перша концепція – могильовського єпископа Едварда фон Роппа. Вона знайшла підтримку передусім серед польського єпископату й отримала назву біритуалістичної. Суть її в тому, що територія Волині, Холмщини, Підляшшя (колишніх земель Російської імперії) повинна була стати полем для активної діяльності місіонерів двох обрядів – латинського і грецького, але усі місіонери мусили б підкорятися латинській церковній ієрархії. Згодом ця концепція зазнала модифікації, усунувши з поля діяльності місіонерів греко-католиків.

Другу концепцію сповідував митрополит А.Шептицький, який беручи за основу Брестську унію, вважав, що навернення вірян колишньої Російської імперії до єдності з Римським престолом можливе тільки за умови збереження східного, грецького обряду³. Така вихідна умова, на думку митрополита, дозволила б повернути до Католицької Церкви кращих представників Російської православної Церкви і широкі маси російського, українського, білоруського населення. Упродовж 1920 – 1921 рр. і українська, і польська сторони намагалися переконати Ватикан у винятковій слушності власної концепції, бо пріоритет місійної діяльності в Росії обіцяв підтримку Апостольського Престолу і в питаннях політичного характеру.

Зрештою, Апостольська Столиця так і не прийняла чіткого рішення щодо концептуальних засад місійної діяльності на території колишньої Російської імперії. Невизначеність позиції Апостольського Престолу щодо поширення католицизму пов'язувалася складністю політичної ситуації в

³ Гентош Л. Апостольська столиця і питання державно-правового статусу Галичини 1918–1923 рр. – Львів, 1997; Гентош Л. Дипломатичні контакти Української Народної Республіки з Апостольською столицею в 1919 – 1921 рр. у контексті східної політики Римської курії // Україна модерна. – 1999–2000. - № 4-5. – С. 163–187.; Цвенгрош Г. Апостольський престол і митрополит А. Шептицький. – Львів, 1991; Цвенгрош Г. Рим і Україна. Апостольський престол і митрополит Шептицький у 1918–1919 рр. // Дзвін. – 1992, – № 5-6. С. 107-113; Хома І. Апостольський Престіл і Україна 1919–1922 рр. – Рим. 1987; Красівський О. За Українську державу і Церкву. – Львів, 1995.

самій Росії і в Україні. Вибір на користь греко-католицької концепції означав би відкриту підтримку Греко-католицької Церкви, і ролі в національному русі українців. Тобто по суті це означало і підтримку державницьких прагнень українців, що своєю чергою викликало б затятий опір польського католицького кліру та різке загострення стосунків з польською державою.

Тим часом, від імені папи Бенедикта XV апостольський візитатор звернувся у грудні 1918 р. до греко-католицьких і римо-католицьких ієрархів Східної Галичини з офіційним листом в якому закликав їх припинити кровопролиття. Однак лист не привів до практичних наслідків. Церковні органи у Ватикані впродовж 1919 р. отримували численні повідомлення про ситуацію в Східній Галичині, про злочини та зловживання проти цивільного населення. Інформації подібного змісту надходили як з боку українського так і з боку польського. Вивчаючи подібні офіційні та неофіційні документи, листи, повідомлення в Римській курії дійшли висновку, що злочинів і зловживань проти українців вчинено значно більше, аніж проти поляків. Апостольський престол по суті визнав польську військову адміністрацію відповідальною за численні зловживання проти українців, за масові арешти серед українського населення, в тому числі і серед греко-католицьких священиків. Так, митрополит А. Шептицький був цілком ізольований у своїй резиденції, під постійним наглядом перебував і перемишльський єпископ Йосафат Коциловський. Сотні греко-католицьких священиків зазнавали переслідувань, тільки у львівських в'язницях їх було 612. У 1919 р. із Станіславівського воєводства було вивезено 24 священиків, вбито священиків: Подляшецького, Нижанківського, Заторського⁴.

Апостольський нунцій у Варшаві від імені Римського престолу неодноразово звертався до лідера польської держави Ю. Пілсудського щодо злочинів польської адміністрації, передусім проти греко-католицьких священиків.

Геополітичні зміни в регіоні (рішення Ради країн Антанти про передачу території Східної Галичини Польщі, 1923 р), створення Радянського Союзу (1922 р.) не могли не позначитися і на конфесійній ситуації. На Волині, що також стала частиною Другої Речі Посполитої, за участю польської влади активно тривав процес покатоличення православного українського населення, привернення волинських українців до Римо-католицької Церкви, змінюючи їх обряд (тобто утілювання плану могильовського єпископа фон Роппа). Нерідко відбувалися насильницькі експропріації православних храмів римо-католиками (так звана ревіндикація церков), що викликало протест як митрополита А. Шептицького, так і значної частини греко-католиків-орієнталістів (прихильників збереження східного обряду в католицизмі).

Відзначимо, що рішення єпископа Г. Хомишина запровадити цілібат для духовенства Станіславівської єпархії в 1920 р. мало не лише суто

⁴ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.; Кугутяк М. Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 рр. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1. – С. 45-57.

релігійно-церковний зміст (максимально зосередити священнослужителів на душпастирстві), а й суспільно-політичне підґрунтя. Запроваджуючи целібат – атрибут західної, Римо-католицької Церкви, єпископ намагався з релігійного боку віддалити галицьких українців від комуністичних атеїстичних впливів, що продукувалися Радянським Союзом, якимось чином європеїзувати галицьке суспільство. Утім, зусилля владики не знайшли підтримки в більшості духовенства та української громадськості Галичини. Прийняття целібату в період особливого загострення українсько-польського протистояння, на думку галицьких українців, могло ще більше ускладнити етнополітичну ситуацію в краї. Безкомпромісна позиція Г. Хомишина в питанні целібату пояснювалася підтримкою Апостольського Престолу в особі папського делегата Яна Дженоккі.

З ініціативи станіславівського владики в 1923 р. було створене товариство Безженних священників ім. Святого священномученика Йосафата. Перед новою установою стояло завдання поширювати католицькі ідеї серед українського населення, утримувати будинки сиріт, притулки для престарілих та немічних. У 1925 р. обрядова дискусія досягла апогею, оскільки рішення запровадити целібат прийняв єпископ перемишльський Йосафат Коциловський.

Українське населення Галичини, значна частина духовенства критично сприйняли позицію владик, що підтримали целібат. Виразником антицелібатного курсу серед священників стало товариство Святого апостола Павла, що в 1922 р. надіслало до Риму скаргу на єпископа Г. Хомишина, підписану 957 особами. Протягом 1926–1927 рр. представники найбільш впливової у Галичині партії – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) – готували матеріали з метою компрометації Г. Хомишина та Й. Коциловського. Націонал-демократи виступили з осудом їхньої пасивної позиції у підписанні конкордату 1925 р., піддали критиці латинізаційні нововведення. Зібрані матеріали ундовці мали намір направити у міжнародні інстанції, надіслати до Ватикану.

Архівні документи підтверджують, що Апостольський престол, польська адміністрація в Галичині підтримали ініціативу Г. Хомишина запровадити целібат. Унаслідок обрядової дискусії в середовищі УГКЦ виділилося дві релігійні течії. Орієнтальна, до якої належала більшість духовенства на чолі з митрополитом А.Шептицьким, виступала за збереження традицій Східної церкви. Окцидентальна течія, ідеологом якої був Г. Хомишин, перебувала на платформі зближення Греко-Католицької Церкви з Римо-Католицькою. Перемишльський владики Й. Коциловський тяжів саме до окциденталістів⁵.

Такий затяжний цивілізаційний зріз уміщено нами задля глибшого усвідомлення місця в обрядових дискусіях Миколая Чарнецького, що з волі обставин мав відношення як до «станіславівського табору» (вислів відомого галицького журналіста Осипа Назарука), так і до «львівського» в особі митрополита Андрея Шептицького.

⁵ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006.

Адже доля Миколая Чарнецького тісно пов'язана зі Станиславівщиною (Івано-Франківщиною). Він народився 1884 р. в с. Семаківці нині Коломийського району Івано-Франківської області. Початкову освіту Миколай здобув у м. Тлумачі, а згодом завдяки сприянню священника Каратницького вступив до гімназії св. Миколая у Станиславові. Після закінчення цього навчального закладу М. Чарнецький виявив бажання вступити до духовної семінарії. Оскільки в Станиславові на той час (йшов 1904 р.) духовного навчального закладу ще не було (духовна семінарія була створена лише 1907 р.), новообраний станиславівський владика Г.Хомишин вирішив направити М. Чарнецького до Риму на філософсько-богословські студії⁶. Саме єпископ Григорій Хомишин у 1909 р. рукоположив двадцятип'ятирічного М. Чарнецького на священника.

Розставлені нами акценти не є випадковими, бо вказують на тісну співпрацю між двома відомими ієрархами. Очевидно, що єпископ Г.Хомишин відіграв помітну роль у становленні М. Чарнецького як священнослужителя. (До слова, між двома ієрархами існувала істотна різниця у віці – 17 років). Певна річ, що реноме католика-окциденталіста Г.Хомишин здобув дещо пізніше, у 1920-х рр., але як показуватиме майбутнє «людиною Г. Хомишина» Миколай Чарнецький так і не став. Безсумнівно, що М. Чарнецький виразно тяжів до орієнтальної течії в греко-католицизмі, про що мова нижче. Бажання самозреченого служіння Господові й спонукало отця Чарнецького вступити до монастиря Отців Редемптористів. У 1919 р. М. Чарнецький склав свої перші монаші обіти.

Вже аргіогі праця отців-редемптористів (католицького ордену східного обряду) на Волині видавалася архіскладною. Греко-католики знаходилися наче між «двома вогнями». З одного боку – римо-католицький клір, що як показують архівні матеріали у своїй місіонерській діяльності тісно контактував з польськими властями. Офіційна Варшава усвідомлювала, що у своїй шовіністичній політиці на українських землях дуже дієвим може бути опертя на своєрідний «адмінресурс» Римо-католицької церкви. З іншого боку, фактор православної церкви на Волині, яка за майже 130 років російського підпорядкування міцно утвердилася в регіоні і зазвичай ідентифікувалася з російською національною ідеєю. Тож, у розумінні поляка римо-католика, греко-католик-редемпторист зазвичай уявлявся таким собі українським націоналістом в релігійному вимірі цього словосполучення (не варто забувати про складні контроверсійні українсько-польські стосунки як у Галичині, так і на Волині міжвоєнної доби). Водночас у сприйнятті православного українця засокальського кордону уніат, нерідко, – «польський поплічник», що має намір посягнути на чистоту «православної віри». Звісно, що така опінія формувалася переважно проросійсько налаштованими священнослужителями (батюшками).

Таким чином, Церква у цій боротьбі (в силу високого рівня релігійності людей того часу) не могла «абстрагуватися» від тенденцій

⁶ Балущька Л. Блаженний Миколай Чарнецький. Чудо-зцілення // Дзвін з Фатіми. – 2007. – № 4 (33). – Липень-серпень. – Унійна Традиція Української Греко-Католицької Церкви: [електронний ресурс] – режим доступу: http://www.saintjosphat.org/dzvin_z_fatimy/2007/33/article/blazhennyu-mykolay-charnetskyu.

історичної епохи. Власне заручниками тієї складної і етнополітичної і етноконфесійної ситуації виявилися отці-редемптористи, перед якими стояло воістину подвижницьке двоєдине завдання: з одного боку, прилучати до апостольської католицької Церкви православних українців (нести високу справу унії), а з іншого (що також надзвичайно важливо) – утверджувати національну ідею. І якщо в Галичині ці завдання виконувати в силу зрозумілих причин було простіше, то на Волині ця справа ставала в дійсності подвигом, високим служінням.

У другій половині 1920-х років у отців-редемптористів, зокрема М. Чарнецького, з'являється нове поле для місійної праці – Волинь, де необхідно було об'єднувати Церкву. Колись на Волині, як уже зазначалося вище, успішно розвивалася Католицька Церква східного обряду, тут проживали мільйони українських греко-католиків. Але після трьох поділів Польщі (відповідно 1772, 1792, 1795 рр.) ця територія відійшла Росії, а отже відбувалося насильне насаджування російського православ'я спочатку імператрицею Катериною II, а далі імператором Олександром II. Розпочавши свою місійну справу, отці-редемптористи, як уже зазначалося, потрапили між двох сил: російську Православну церкву і польську Римо-католицьку. Отці розгорнули чималу апостольську працю, душею якої був отець Миколай Чарнецький⁷.

Прагнучи працювати задля єдності християн і навернення духовно опущених людей, у 1926 р. отці-редемптористи Львівської провінції відкривають у місті Ковелі на Волині свій місійний осередок. Як ревного місіонера, туди було направлено і о. М. Чарнецького. Невдовзі він здобув велику пошану серед місцевих людей, навіть серед православного духовенства. Своєю ерудованістю, а поряд з цим, простотою, духом східних отців, вабив до себе людей, а через себе – до Христа та Вселенської Церкви. Відкривши монастир і церкву в Ковелі, о. Миколай докладає всіх зусиль, щоб дотримуватися чистоти східного обряду в Літургії. Апостольська праця, душею якої був о. Миколай, приносить плоди (загалом у 1927 р. до з'єднання зголосилося 5 тис. осіб).

Попри те, ця праця проходила в дуже непростих і етнополітичних і етноконфесійних умовах. В силу того, що території Галичини і Волині перебували у складі Другої Речі посполитої, фактор Римо-католицької Церкви був чи не визначальним, а польські урядові структури намагалися використати етнополітичну ситуацію на свій лад задля колонізації українського населення. Поляки за вдалим визначенням отця Романа Бахталовського, «дивилися на східну церкву як на православну, а греко-католиків уважали етапом до «чистого католицизму».

Специфіка полягала в тім, що канонічна церковна влада на Волині належала католицькому єпископові з Луцька – Генриху Шельонжеку, який у способі навернення православного українського населення був біритуалістом, але не приховував, що уся місія навернення мусить проходити під патронатом римо-католицьких ієрархів. Греко-католицького

⁷ Балущька Л. Блаженний Миколай Чарнецький. Чудо-зцілення // Дзвін з Фатіми. – 2007. – № 4 (33). – Липень-серпень. – Унійна Традиція Української Греко-Католицької Церкви: [електронний ресурс] – режим доступу: http://www.saintjosaphat.org/dzvin_z_fatimy/2007/33/article/blazhennyu-mykolay-charnetskyu.

єпископа-ординарія на Волині у тих умовах не було. Тож отці-редемптористи мусили підпорядковуватися саме латинському єпископові. Місіонери на Волині в уяві Г.Шельонжека мусили мати своєрідну західну виправку, тож вибір редемптористського ордену, який очолював (був протоігуменом Чину) бельгієць о. Йосиф Схрейверс узагалі не дивував. Польські вищі ієрархи мали надію що бельгійський очільник ордену не перейматиметься національними питаннями в регіоні, а отже делікатне етнополітичне питання вдасться обійти. Відтак греко-католицькі отці не будуть робити «української політики» і не поширюватимуть український націоналізм!⁸. Більше того, за інформацією отця Степана Йосифа Бахталовського ЧНІ, що є автором книги про М. Чарнецького, Г. Шельонжек прагнув аби на Волинь було направлено греко-католицьких священників саме зі Станиславівської єпархії⁹. Звісно ж це мотивувалося фактором єпископа Г. Хомишина, який як уже зазначалося на середину 1920-х рр. здобув міцне реноме ієрарха-окциденталіста пропольської орієнтації.

Кандидатура о. М. Чарнецького в силу цих причин появилася не випадково. Однак тісні контакти М. Чарнецького з єпископом Г. Хомишином (робота о.Миколая в Станиславівській духовній семінарії, направлення його Г. Хомишином на навчання до Риму, висвячення на священника, врешті хіротонія на єпископа яку також учинив Г. Хомишин 1931 р.) як показало майбутнє, аж ніяк не свідчило про окцидентальний напрям діяльності М. Чарнецького. М. Чарнецький залишився вірним чистоті свого обряду і займав виразну (як це можна було вимагати зокрема від монаха-редемпториста) «націоцентричну» позицію.

Відзначимо, що визначальним етапом у громадській діяльності окциденталістів стала друга половина 1920-х років, коли їхні погляди почали наповнюватися не лише релігійним змістом, а й набувати суспільно-політичного та культурно-просвітницького підґрунтя.

Певний вплив радянофільських ідей на українські світські культурно-просвітницькі установи, неприйняття провідною галицькоукраїнською партією – Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО) – окцидентальних релігійних та ультрамонтанських переконань спонукали Г. Хомишина до створення альтернативного клерикального культурно-просвітницького товариства під назвою «Скала» та окремої Української католицької народної партії, програма якої визначалася автономією Галичини в складі Польщі.

Митрополит А. Шептицький не підтримав ідеї створення клерикальної партії, більшість греко-католицького духовенства і надалі брала активну участь у роботі світських культурно-просвітницьких організацій. Станиславівський єпископ, як уже відзначалося, спричинився до виділення в середовищі Греко-католицької Церкви окремої окцидентальної ідеологічної течії.

На наш погляд, автономістські погляди станиславівського єпископа

⁸ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол зєдинення наших часів. Спогади. – Львів: Добра книжка, 2001. – С.92-93.

⁹ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ Єпископ-ісповідник. – Видавництво отців Найсвятішого Ізбавителя. Друкарня Голосу Спасителя. – Йоркстон, Саск, Канада, 1980.

були викликані історичною традицією лояльного ставлення Церкви до влади. «Австролялізм» Г. Хомишина свого роду трансформувався у «польськолялізм». Тому вибір владики не слід трактувати як зрадницький, виключно пристосовницький. Крім того, як законотворчий громадянин, він не мав наміру порушувати умов конкордату 1925 р. Митрополит А. Шептицький був виразником «прогресивнішої», адаптованішої до епохи позиції – активніше співпрацював зі світськими громадськими установами, партіями, незважаючи на їх нерідко секуляризаційну модерну (для тієї доби) ідеологію, максимально йшов на зближення з ними¹⁰.

Утім, єпископ Г.Шельонжек у місії редемптористів на Волині дещо помилювався. Отець Й.Схрейверс, як показало майбутнє, не втручався у національні питання, сконцентрувавшись виключно на релігійно-церковних, а редемптористам-українцям (особливо о. М. Чарнецькому) у роз'яснювально-методичній роботі всеціло довіряв.

Спочатку місцем осідку отців-редемптористів був Костопіль, що на сучасній Рівненщині, а з 1927 р. – м. Ковель. На перших порах в Костополі замешкало три отці – о. Григорій Шишкевич, о. Ришард Костенюк (бельгієць) і Миколай Чарнецький. Отець Миколай не лише самовіддано виконував душпастирські функції, а й займався активною громадською працею. Він давав пожертву православним «на вбогих нашої Парафії», допомагав переселенцям з Галичини адаптуватися до нових умов проживання на Волині¹¹.

Але найголовніше те, що о. Миколай намагався зарадити полонізації волинських українців. Так, згаданий нами вище римо-католицький єпископ луцький Генрих Шельонжек видав наказ про те, щоб редемптористи всі метрики церковних функцій – хрещення, похорони, вінчання віддавали до запису латинської парохії, на території якої вони відбулися. Втім отці-редемптористи усвідомлюючи, що західний обряд гарантував хрещеній дитині у ньому виховання на польський лад, відмовлялися. Отець Йосиф Схрейверс, який дізнався про відповідні ініціативи польського єпископа відзначив, що «виступає проти того, щоб хто-небудь кидав оскарження на чесність і святість нашої апостольської праці»¹². Отець Роман Бахталовський у своїй книзі пригадує випадок з православним отцем Кондратом Лавренчуком, що вирішив перейти на католицизм східного обряду і наразився на протидію єпископа Г.Шельонжека. Він відмовився прийняти священника мотивуючи це тим, що той мовляв, «український націоналіст»¹³. Чимало православних українців переходили на католицизм через високий особистий приклад о. М. Чарнецького, його громадянську позицію.

У квітні 1930 р. з ініціативи римо-католицького єпископа Жигмонта Лозінського на Волині відбулася конференція з питань унійної праці, де було виголошено сім рефератів. Врешті, зійшлися на тому, що для успішної реалізації унійної ідеї варто вживати східнослов'янський обряд.¹⁴ Але через

¹⁰ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006.

¹¹ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол зєдинення наших часів... – С.100-101.

¹² Там само. – С. 107.

¹³ Там само. – С. 124.

¹⁴ Там само. – С. 136-137.

відсутність греко-католицьких священників було прийнято рішення збільшити кількість польських священників східного обряду – «польських біритуалістів». З одного боку, єпископ Г. Шельонжек не давав права на юридичне перебування редемптористів на Волині, і намагався всіляко гальмувати і душпастирську і громадську роботу греко-католицьких священників. Однак, з іншого боку, польська духовна влада не могла повністю зігнорувати вимоги Апостольської столиці щодо унійної праці. Польський клір прагнув балансувати між двома діями – «і справу унії продовжувати і забезпечувати «польську рацію стану»» (іншими словами, допомагати польській владі при колонізації українського населення). В силу цих обставин, і було ініційовано творення «польських візантійців»: отців Лещинського, Симона, Дяковського та ін. Отець Р. Бахталовський згадує, що нерідко доводилося висвячувати одружених латинників-поляків, що видавалося зі зрозумілих причин «карикатурою»¹⁵. Траплялися кричущі випадки порушення не лише канонічних засад, а й моральних. Наприклад, у с. Жабче Луцького повіту згаданий нами вище польський священник-біритуаліст о. Лещинський, який отримав парафію від єпископа Г.Шельонжека за потурання польських урядових кіл та поліції прагнув силоміць захопити Церкву у православних. Складну ситуацію вдалося врегулювати лише з приходом греко-католицьких священників – отців-редемптористів, яким православне українське населення довіряло значно більше аніж польському кліру. Про схожі випадки пише і отець Стефан Йосиф ЧНІ у своїй книзі «Николай Чарнецький ЧНІ. Єпископ-ісповідник». Так, у волинському селі Дубечно віряни вимагали справжнього греко-католицького священника, українця, а не поляка-біритуаліста; а в с. Красно трапився ще більш кричущий випадок, – на допомогу російському батюшці у протистоянні з українцями, що вирішили перейти на католицизм східного обряду, прийшла польська поліція (!)¹⁶. Інцидент можна пояснити лише так – задля призупинення поширення української національної ідеї, яку несли отці-редемптористи, польський клір за підтримки урядових структур ішов навіть на ситуативне зближення з Російською православною Церквою.

Нормалізації ситуації могла посприяти поява окремої Греко-католицької єпархії. У цьому випадку отці унезалежнювалися б організаційно від латинського єпископа і могли б відносно самостійно приймати рішення і здійснювати душпастирську та громадську роботу. Однак у Конкордаті між Римом та польським урядом від 1925 р. містився дуже несприятливий для греко-католицької сторони пункт: «Коли б виникла потреба створення нового єпископства, це буде здійснено при спільній згоді Апостольської Столиці й польського уряду». Українські греко-католики неодноразово домагалися створення такого єпископства, але всі пропозиції Риму ініціювати створення нового єпископства на землях за Сокалем розбивалися об непоступливу позицію польських урядових структур¹⁷.

Однак Апостольський престол прагнув розв'язати проблему в інший спосіб, котрий міг би за певних умов задовольнити обидві сторони. Так, на

¹⁵ Там само. – С. 141.

¹⁶ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ... – С. 45.

¹⁷ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол єдинення наших часів... – С. 148.

початку 1931 р. М. Чарнецького було номіновано єпископом у Лебедосі (нині – територія Туреччини), а також призначено Апостольським візитатором (посланцем) східного обряду в межах Польщі за винятком Галицької Провінції. Утім, польська влада (як світська, так і духовна) прохолодно зустріла це призначення. Нового владика не прийняв на аудієнції міністр освіти і віросповідання Другої Речі Посполитої (як це, зазвичай, відбувалося). «Знаю такого священика, але не знаю такого єпископа»: – так в короткій дефініційній формі можна охарактеризувати позицію польського міністра¹⁸. Критичні слова на адресу владика пролунали і з уст посла до польського парламенту Станіслава Мацкевича. Часто польська влада цензурувала українські часописи, які вміщували інформацію про новопосталого українського єпископа.

Натомість владика М. Чарнецького підтримав митрополит А. Шептицький. У квітні 1931 р. він видав пастирський лист, в якому дуже схвально сприйняв звістку про призначення М. Чарнецького єпископом. Митрополит Андрей назвав М. Чарнецького «обрядовцем найліпшого зразка». Крім того, митрополит визнав, що М. Чарнецький «умів у всіх обрядах пристосуватися до потреб народу, для якого мав працювати»¹⁹. До того ж у Пастирському листі митрополит Андрей із приємністю зауважив, що в Римі визнали за доцільне зберігати східний обряд поза кордонами Галичини. Це, на думку митрополита, і є заслугою якраз отців-редемптористів, яким вдавалося за важких етноконфесійних обставин зберігати ідентичність східної культури.

Водночас, митрополит Андрей розкритикував окциденталів, зауваживши, що «західники» є колодою в унійній праці й помічниками закоренілого польського шовінізму. «Неправильно протиставляти віру обрядові, – пише А. Шептицький, – обряд є визнанням віри, й очевидно, без віри немає вартості, але й віра без визнання обряду – без того наважливішого діла віри, яким є торжественне її визнання – мертва, без значення»²⁰. Митрополит підсумовує в листі, що належить свій обряд не тільки цінувати й любити, але й, відповідно, плекати.

Свої міркування щодо обряду висловив і єпископ Григорій Хомишин у пастирському листі «Про візантійство», що вийшов друком у Станіславові, 1931 року. У цьому пастирському листі а також у кількох попередніх («О Післанництві українського народу в Католицькій церкві», «О Подвигах за добрі і святі справи») владика сформулював свою концепцію.

Відзначаючи особливу роль Греко-католицької Церкви, владика пояснював, що після розколу Католицької Церкви 1054 р. її східна, візантійська „гілка” стала повністю залежною від світської влади, створився цезаропалізм. Українці прийняли віру саме з Візантії, тому були “відчужені від правдивої Католицької Церкви”. Коли припинила своє існування Візантійська держава, її “релігійний дух” не загинув, а, перекинувшись до Росії, спричинив духовний розпад цілого регіону. Не користуючись авторитетом, запевняв станіславівський єпископ, російська Церква

¹⁸ [Бахталовський] о. Стефан Йосиф ЧНІ. Николай Чарнецький ЧНІ... – С. 72.

¹⁹ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол єдинення наших часів... – С. 157.

²⁰ Там само. – С. 160.

втратила вплив на вірних, стала залежною від царату. Цей орієнтальний (східний) “візантизм”, на думку Г. Хомишина, приніс багато лиха українцям у релігійному і політичному житті, оскільки “вони обертаються як сателіти в округ темного молоха російського”²¹. За його словами, між українцями і росіянами є різниця в мові, культурі, психіці: українці тяжіють більше до Заходу, ніж до Сходу. “Візантійство”, східні церковні традиції є помостом до русифікації українського народу²². Східний обряд, твердить Г. Хомишин, був російським. Звідси, потреба переорієнтації Греко-католицької Церкви на Захід, наближення її канонів до Римо-католицької Церкви.

Поява послань обох галицьких владик ще більше увиразнила обрядову дискусію в Галичині. Поступово в Греко-католицькій Церкві викристалізувалися дві течії – орієнтальна і окцидентальна, які поступово набували не лише релігійно-церковного але й в силу непростой етнополітичної ситуації в Галичині, суспільно-політичного змісту.

Між тим, владика М. Чарнецький за свідченням о. Романа Бахталовського намагався не ангажувати себе в обрядовій полеміці, «дотримуватися послуху». До того ж, керівництво Чину в особі Й. Схрейверса радило «виконувати літургійні приписи в кожній дієцезії і не втручатися в обрядову полеміку».

Водночас сам о. Р. Бахталовський у названій нами книзі не приховує свого проорієнталістського напрямку. Отець Бахталовський з повагою ставиться до єпископа Г. Хомишина, цінує громадську ініціативність та душпастирську ревність владики, називає його «великим Владикою» (велика літера – отця Бахталовського. – О. Є.). Не приховує, що для єпископа Г. Хомишина захист інтересів українського католицизму став «метою життя», а василіяни були союзниками Г. Хомишина. Але, як зазначає о. Р. Бахталовський, «у тому стремлінні владика заходив іноді задалеко і занижував усю візантійську культуру й вартість обрядових традицій взагалі, всупереч з прийнятими в Церкві поняттями». Владика, за словами о. Р. Бахталовського, вніс зміни у Літургію, що перевищували його компетенцію²³. Р.Бахталовський переконаний, що М. Чарнецький не підтримував прозахідних релігійних переконань єпископа Г. Хомишина адже був вихований у любові до свого обряду²⁴.

Ставши єпископом на Волині, М. Чарнецький з великою пошаною прийняв візантійський обряд і зберігав усі його приписи, що демонструє і практичне життя владики. Владика їздив по парафіях Волині, Підляшшя, Холмщини, Полісся, Західної Білорусії, відвідував монастирі. Всюди стикався з підтримкою, зустрічав схвальні відгуки.

Водночас траплялися й серйозні труднощі, особливо пов'язані з будівництвом нових греко-католицьких храмів на території Волині. З Варшави надійшла таємна інструкція, яка забороняла давати дозвіл на спорудження греко-католицьких храмів. Тож на початку 1930-х рр. громади

²¹ Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і світської інтелігенції о Подвигах за добрі і святі справи. – Станіславів, 1916. – 32 с.

²² Пастирський лист Григорія Хомишина до клира єпархії Станіславівської про візантійство. – Станіславів, 1931. – 40 с.

²³ Бахталовський о. Роман, ЧНІ Апостол єдинення наших часів... – С. 27.

²⁴ Там само. – С. 27-28

вірян змушені були будували храми у вигляді простих хат-каплиць. Однак нерідко польська поліція і урядовці опломбовували такі будинки. Схожі випадки мали місце, зокрема, на Сарнинщині (с. Тутовичі), колонії Гнійне тощо²⁵.

Звісно, щоб виразно зрозуміти історичну людину з її ідеологією, поглядами, життєвою установкою потрібно випукло проаналізувати історичну добу з її особливостями, тяжиннями, характером в умовах якої і розгорталася діяльність тої чи іншої особи. (До того ж це твердження є аксіомним для історичної біографістики). Життя і діяльність Миколая Чарнецького припали на період вагомих цивілізаційних змін, час коли Церква поступово втрачала завойовані століттями позиції впливу на суспільно-політичне життя; час непростой етнополітичної ситуації, загострення українсько-польських стосунків тощо. В силу вказаних факторів і релігійно-церковна, і громадська діяльність отців-редемптористів, зокрема Миколая Чарнецького, набувала особливого значення і особливої ваги. Перед редемптористами стояло по суті потрійне завдання: по-перше, ширити Слово Господнє в умовах важких післявоєнних років, певної секуляризації волинськоукраїнського суспільства; по-друге, виконувати настанови Римської курії щодо навернення (вірніше новонавернення) українського православного населення в лоно католицизму; і по-третє, утверджувати національну ідею в складних умовах колонізації. Той факт, що Миколай Чарнецький опинився серед духовних осіб, яким було доручено утверджувати ці завдання, вже говорить про відповідні якості цього священнослужителя. Покликаючись на фактичний історичний матеріал, сміємо констатувати, що Миколаю Чарнецькому вдалося виконати цю високу триєдину місію достойно, і владику зберігся у пам'яті не лише як ревний священнослужитель, відданий своєму обряду, а й як виразний патріот України.

Характерно, на наш погляд, й інше: не варто, «притягуючи окремі факти», формувати з владики Миколая Чарнецького активного громадсько-політичного діяча. Адже фактів про відзначене вище – обмаль. Очевидно, що для Миколая Чарнецького пріоритетами були, власне, місіонерство, сповідництво, молільництво, тобто духовна допомога людині.

Oleg Egreshiy

Between orientalism and occidentalism: bishop M.Charnetskiy between two "worlds" of greekocatholicism intersoldiery twenty-four

The author of the scientific article tries to find out the place of bishop Mikolay Charnetskiy in the conditions of ceremonial discussion in Greco-catholic Church of intersoldiery twenty-four hours. A bishop M. Charnetskiy war the orientalist.

Keywords: *Bishop Mikolay Charnetskiy, orientalism, occidentalism, metropolitan A.Sheptyckiy, bishop G.Homyshyn, Stanyslaviv, Volyn.*

²⁵ Там само. – С. 297-304.